

जिल्हा हरिनामाच्या वाड्याने दुमदुमला

आषाढी एकादशीनिमित्त जिल्हा विठ्ठलमय झाला होता. यानिमित्त अलिबाग तालुक्यातील वरसोली येथील विठ्ठल मंदिरांमध्ये विशेष सजावट करण्यात आली होती. जिल्हाभरातील विठ्ठल-रुक्मिणी मंदिरांमध्ये भक्तिभावाचे वातावरण निर्माण झाले होते. पहाटेपासून काकड आरतीपासून ते रात्रीच्या हरिनाम जागरापर्यंत विविध धार्मिक कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले होते. भाविकांनी दर्शनासाठी मंदिरांमध्ये गर्दी केली होती. जिल्ह्यातील विठ्ठल मंदिरांत पारंपरिक पालखी मिरवणुका काढण्यात आल्या होत्या. टाळ-मृदंगाच्या गजरात ज्ञानोबा-तुकारामाच्या जयघोषाने परिसर दुमदुमून जाणार असून, वारकरी, महिला भजन मंडळे, युवक दिंडी पथके आणि लहान मुलांच्या प्रभातफेऱ्यांमुळे भक्तीचा अनोखा उत्सव अनुभवायला मिळाला होता. भाविकांची गर्दी लक्षात घेऊन स्थानिक प्रशासन, पोलीस यंत्रणा आणि मंदिर समित्यांनी सुरक्षा, वाहतूक आणि गर्दी नियंत्रणासाठी विशेष नियोजन केले होते.

(छायाचित्र : समीर मालोरे)

चित्रातून साकारली पंढरीची वारी

। खांदे कॉलनी । प्रतिनिधी ।
आषाढी एकादशी म्हटली की लाखो वारकऱ्यांची पंढरपूरकडे निघालेली वारी, टाळ-मृदंगाचा गजर आणि पांडुरंग, पांडुरंग या नामघोषाने दुमदुमलेले वातावरण डोळ्यांसमोर उभे राहते. दरवर्षी लाखो भाविक विठ्ठल-रुक्मिणीच्या दर्शनासाठी पायी वारी करतात. मात्र, विविध कारणांमुळे अनेक भक्तांना प्रत्यक्ष पंढरपूर वारीत सहभागी होता येत नाही. अशा भाविकांना वारीचा भक्तिमय अनुभव देण्याच्या उद्देशाने पनवेल येथील कापड बाजारातील देवण्य ब्राह्मण समाज संस्था मंदिरात चित्रकार भूषण चोणकर यांच्या संकल्पनेतून पंढरीची वारी जिवंत करणारे आकर्षक चित्र साकारण्यात आले. या चित्रांमध्ये विठ्ठल-रुक्मिणी, वारकरी, भगव्या पताका, टाळ-मृदंगाचा गजर आणि भक्तीचा उत्साह अत्यंत प्रभावीपणे रेखाटण्यात आला आहे. मंदिरात दर्शनासाठी येणारे भाविक या चित्रासमोर थांबून पांडुरंग... पांडुरंग... असा नामघोष करत दर्शन घेत होते.

विद्यार्थ्यांची पारंपरिक वारी

। चिरेने । प्रतिनिधी ।
बी. एस. पाटील इंग्लिश मीडियम स्कूल, विंधणे येथे आषाढी एकादशी मोठ्या भक्तिभावाने आणि उत्साहात साजरी करण्यात आली. यानिमित्त विद्यार्थ्यांनी पारंपरिक वारीचे सुंदर सादरीकरण करून संपूर्ण शाळा भक्तिमय वातावरणाने भरून टाकली. कार्यक्रमात मितांश पाटील यांनी विठ्ठल तर प्रिन्सिफा कोळीने रघुमाई यांची आकर्षक वेशभूषा साकारली होती. कार्यक्रमात विद्यार्थ्यांनी भक्तिगीते, अभंग आणि पारंपरिक नृत्य सादर केले. श्रीजा जोशी आणि मायरा चिट्ठमपट्टे यांनी सादर केलेल्या सुंदर नृत्याने कार्यक्रमात विशेष रंगत आणली. विद्यार्थ्यांनी भगवे ध्वज,

तुळशीची रोपे आणि टाळ-मृदंगाच्यागजरातवारीचेसादरीकरण करून आषाढी एकादशीचा आनंद द्विगुणित केला. शाळेचे संस्थापक व अध्यक्ष कैलास पाटील यांनी विद्यार्थ्यांना आषाढी एकादशीचे आध्यात्मिक व सांस्कृतिक महत्त्व समजावून सांगितले. भारतीय संस्कृतीचे जतन, भक्तीभाव, शिस्त, एकता आणि संस्कार यांचे महत्त्व त्यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शनातून पटवून दिले. कार्यक्रमाची सांगता सामूहिक भक्तिगायनाने झाली. या उत्सवामुळे विद्यार्थ्यांना महाराष्ट्राच्या समृद्ध वारकरी परंपरेचा परिचय झाला आणि संस्कृती, भक्ती व आनंद यांचा सुंदर संगम अनुभवता आला.

विंधणे शाळेची दिंडी फेरी

। चिरेने । प्रतिनिधी ।
आषाढी वारीच्या पवित्र भावनेने राजिप उत्कृष्ट शाळा, विंधणे येथे आज बालदिंडीचे आयोजन करण्यात आले होते. लहानयांच्या मुखात विठ्ठल नामाचा गजर आणि डोळ्यावर टाळ-मृदंगाचा ठेका घेऊन संपूर्ण गाव भक्तीमय झाले होते. शाळेच्या प्रांगणातून सकाळी बालदिंडीला प्रारंभ झाला. शालेय व्यवस्थापन समितीचे सदस्य, मुख्याध्यापक, शिक्षक वृंद आणि सर्व बाल वारकरी पारंपरिक वेशभूषेत सहभागी झाले होते.

मुलांनी डोक्यावर तुळशी वृंदावन, हात पताका आणि गळ्यात तुळशीच्या माळा धारण केल्या होत्या. ज्ञानोबा-तुकाराम, विठ्ठल विठ्ठलच्या जयघोषात संपूर्ण गावातून दिंडी फेरी काढण्यात आली. गावातील प्रमुख रस्त्यांवरून दिंडी फिरत असताना ग्रामस्थांनी ठिकठिकाणी फुलांची उधळण करून आणि पाण्याचे वाटप करून वारकऱ्यांचे स्वागत केले. लहान वारकऱ्यांचा उत्साह पाहून उपस्थितांचे डोळे पाणावले. दिंडीची सांगता गावातील

महिलांची दिंडी उत्साहात

। श्रीवर्धन । प्रतिनिधी ।
आषाढी एकादशीच्या शुभमुहूर्तावर श्रीवर्धन शहरात भक्तीमय वातावरणात महिलांची दिंडी उत्साहात पार पडली. पेशवेकालीन श्री लक्ष्मी नारायण मंदिरापासून सुरू झालेली ही दिंडी चौकर पाखाडी मार्गे मुळगाव कोळीवाडा येथील विठ्ठल रघुमाई मंदिरात संपन्न झाली. यावेळी हाती तुळशीवृंदावने, भगवे ध्वज आणि टाळांच्या गजरात सहभागी झालेल्या महिलांमुळे संपूर्ण परिसर ज्ञानोबा-तुकाराम आणि विठ्ठल-विठ्ठलच्या जयघोषाने

मुरुडच्या विठ्ठल मंदिरात लांबच लांब रांगा

। आगराडंडा । प्रतिनिधी ।
मुरुड जुनी पेठ येथील भैरव विठ्ठल रुक्मिणी मंदिरात आषाढी एकादशीनिमित्त विठ्ठल रुक्मिणीची पूजा करण्याकरीता पहाटेपासून शेकडो वारकरी आणि भाविकांनी मंदिर परिसरात गर्दी केली होती. दर्शनासाठी मंदिराच्या प्रवेशद्वारापासून लांबच लांब रांगा लागल्या होत्या. विठ्ठल... विठ्ठल...च्या अखंड नामगजरात भाविकांनी भक्तिभावाने श्री विठ्ठल रुक्मिणीचे दर्शन घेतले. आषाढ मासाच्या शुक्ल पक्षातील एकादशीला देवशयनी आणि वद्य पक्षातील एकादशीला कामिका असे म्हटले जाते. वर्षभरातील चोवीस एकादशी मध्ये आषाढी एकादशीचे विशेष महत्त्व असल्याचे सर्व भक्त पंढरपुरला किंवा आपल्या परिसरातील विठ्ठल मंदिरात जाऊन पुजा अर्चा केली जाते. या दिवशी सर्व देवतांचे तेज एकवटलेले असते. आषाढ एकादशीला प्रातःस्नान करून तुलसी वाहुन विष्णुपुजन

करण्यात येते या पुजेचा मान-कुंभार वाड्यातील प्रकाश रविंद्र चव्हाण व त्यांच्या पत्नी प्राजक्ता प्रकाश चव्हाण यांना मिळाला. पहाटे महापुजा आरती झाल्यानंतर मंदिर सर्वसादी खुले केले होते. पंचक्रोशी भागातील एकमेव मंदिर असल्यामुळे शहरासह पंचक्रोशी भागातील वारकरी व भाविकांची गर्दी होत असते. तेलवडे, वाणदे, जोसरंजण, खारअंबोली, आदी भजने मंडळी येऊन भजन व किर्तन गायली जातात. सर्व भक्तांना तिर्थप्रसादाचे आयोजन करण्यात आले होते. श्री काळ भैरव विठ्ठल रुक्मिणी देवस्थानाचे अध्यक्ष प्रा. डॉ. विश्वास चव्हाण, उपाध्यक्ष संदिप राजपुरकर, खजिनदार प्रकाश चव्हाण, सचिव संजय नाईक, दिलीप जामकर व कार्यकारी सदस्य व आर्दिसह भक्तांनी प्रशिक्षण करून सुयोग्य व्यवस्थापन ठेवले होते. यावेळी मुरुड पोलीस ठाण्यातर्फे चोख बंदोबस्त ठेवण्यात आला होता.

शिंपी समाज मंदिरात भक्तांची गर्दी

। खांदे कॉलनी । प्रतिनिधी ।
पनवेल येथील प्राचीन शिंपी समाजाच्या सुमारे ११५ वर्षांच्या इतिहास लाभलेल्या श्री विठ्ठल-रुक्मिणी मंदिरात पहाटेपासूनच भाविकांनी दर्शनासाठी मोठी गर्दी केली होती. सकाळपासूनच महिला, पुरुष, ज्येष्ठ नागरिक तसेच युवकांनी विठ्ठल-रुक्मिणीच्या दर्शनासाठी रांगा लावल्या होत्या. मंदिरात अभिषेक, महापूजा, हरिपाठ, भजन आणि नामसंकीर्तनाचे आयोजन करण्यात आले होते. टाळ-मृदंगाच्यागजरात वारकरी भक्तांनी विठ्ठलमाऊलीच्या चरणी भक्तिभावाने नतमस्तक होत दर्शन घेतले.

कडावमध्ये बालगोपाळांची दिंडी

। कर्जत । प्रतिनिधी ।
कडाव येथील शिशु मंदिर शाळेने आषाढी एकादशी निमित्त बालगोपाळ यांनी वारकरी वेश परिधान करून दिंडी काढली. टाळ-मृदंगाच्या गजरात अन् बालवारकऱ्यांचा उत्साह दिसून आला. शिशु मंदिर शाळेचे विद्यार्थ्यांनी कडाव गावात दिंडी काढली. या दिंडीमध्ये बालगोपाळ पारंपरिक दिंडी मोठ्या उत्साहात काढण्यात आली होती.

विठ्ठलनामाच्या गजरात, टाळ-चिपळ्यांच्या निनादात आणि अभंग-भजनांच्या सुरावटीत परिसर भक्तिरसाने न्हाऊन निघाला होते. शालेय समितीचे अध्यक्ष चंद्रकांत कुडे तसेच अंजली गुरव यांच्या मार्गदर्शनाखाली शिशु मंदिर कडाव ते बालदिगांबर गणपती मंदिर या मार्गावर ही दिंडी काढण्यात आली. याप्रसंगी पुण्या मोहिते, अर्चना भोसले, करुणा तांडेल, माया गंगावणे, भाग्यश्री म्हात्रे, सोनाली पवार, रूपाली थोरवे, प्रगती कडव, पुनम गायकर, माया अंकुश गंगावणे, सुशीला गायकर, उर्मिला गायकर, मधुरा टोंबरे यांनी सक्रिय सहभाग घेतला होता.

शारदा मंदिरात भक्तीगीते सादर

। नेरळ । प्रतिनिधी ।
कर्जत शहरातील अभिवन ज्ञान प्रबोधिनीच्या शारदा मंदिर शाळेच्या विद्यार्थ्यांनी शाळेतून दहिवली येथील पुरातन विठ्ठल मंदिर अशी दिंडी काढली. शाळेचे शिक्षक आणि विद्यार्थ्यांनी दिंडीच्या माध्यमातून दहिवली येथील विठ्ठल मंदिरात आषाढी वारी साजरी करताना येथे आयोजित धार्मिक कार्यक्रमात सहभाग घेतला. कर्जत शहरातील शारदा मंदिराच्या वतीने दरवर्षीप्रमाणे यंदा ही आषाढी वारीचे आयोजन करण्यात आले होते. आषाढी वारीचे महत्त्व वारकरी परंपरा ही लहान वयातच विद्यार्थ्यांमध्ये रुजवी या उद्देशाने दरवर्षी दहिवली विठ्ठल मंदिरात

भजन अभंग विठ्ठल भक्ती गीते सादर करण्यात आली. यावर्षी इथला पाचवी ते नववीच्या विद्यार्थ्यांनी आषाढी वारी मध्ये सहभाग घेतला. तर शाळेच्या शिक्षिका द्विविजा श्रीराम पुरोहित यांनी पंढरीच्या वारीचे महत्त्व सांगणारे व्याख्यान विद्यार्थ्यांसमोर सादर केले. या उपक्रमाची संकल्पना संस्थेचे अध्यक्ष आणि पदाधिकारी यांनी राबविली

असून शाळेच्या मुख्याध्यापिका अंजली किसवे यांच्या माध्यमातून हिंदू संस्कृती टिकवण्यासाठी असे उपक्रम आयोजित केले जातात. कार्यक्रमाचे नियोजन श्रद्धा जामधरे यांनी केले तर शाळेतील सर्व शिक्षक व शिक्षकेतर कर्मचारी हे पारंपरिक पोशाखात सहभागी झाल्याने दिंडीमध्ये रस्त्याने चालणारे वाटसरू देखील सहभागी झाले होते.

ग्रामस्थांकडून सन्मान

। खांब । प्रतिनिधी ।
रोहा तालुक्यातील नवजीवन शिक्षण प्रसारक मंडळ खांब संचलित श्रमिक विद्यालय चिल्ले येथील विद्यार्थ्यांनी आषाढी वारी निमित्त काढण्यात आलेली दिंडी सोहळ्याचे धानकान्हे ग्रामस्थ यांच्याकडून मोठ्या उत्साहात स्वागत करण्यात आले. महेंद्र पोटफोडे यांच्या मार्गदर्शनाखाली संपन्न झालेल्या या

दिंडी सोहळ्यानिमित्त पंढरपूरच्या आषाढी वारीची परंपरा बालमनावर बिंबविण्यासाठी तसेच संस्कृतीची ओळख व्हावी या उद्देशाने सदरील दिंडी सोहळ्याचे आयोजन करण्यात आले होते. यावेळी धोंडू कचरे, सखाराम कचरे, यशवंत माहित, पांडुरंग गोसावी, विनायक गोसावी, रोहन गोसावी, दिपक जगताप, व सर्व शिक्षक तथा शिक्षकेतर कर्मचारी उपस्थित होते. या दिंडी सोहळ्यात वारकरी संप्रदायाची पारंपरिक वेशभूषा करून व पालखी तयार करून विविध अभंग तसेच भजनाचे गायन करून धानकान्हे गावात वारकरी दिंडी काढण्यात आली होती.

शिपुरकर,वाघरे शाळा भक्तीरसात न्हाहली

। माणगाव । प्रतिनिधी ।
माणगाव येथील सुधाकर नारायण शिपुरकर विद्यालय आणि गणेश यशवंत वाघरे इंग्रजी माध्यम विद्यालयात आषाढी एकादशीचा पवित्र सोहळा अत्यंत भक्तिमय, उत्साहपूर्ण आणि भावनिक वातावरणात मोठ्या श्रद्धेने साजरा करण्यात आला. संतांच्या परंपरेचा, वारकरी संप्रदायाच्या संस्कारांचा आणि भक्तीचा अमूल्य वारसा बालमनात रुजविण्याच्या उद्देशाने आयोजित करण्यात आलेल्या या कार्यक्रमाने उपस्थितांच्या मनाला अक्षरशः स्पर्श केला. लहान विद्यार्थ्यांनी विठ्ठल, रघुमाई, संत ज्ञानेश्वर, संत तुकाराम

तसेच वारकऱ्यांचा पारंपरिक वेश परिधान करून साकारलेली रूपे सर्वांचे लक्ष वेधून घेत होती. निरागस चेहऱ्यांवर ओसंडून वाहणारी भक्ती, हातात भगवे पताके, गळ्यात

तुळशीच्या माळा आणि कपाळावर गंधाचा टिळा अशा वेशभूषेमुळे शाळेचा परिसर जणू छोट्याशा पंढरपुरातच परिवर्तित झाला होता. विद्यार्थ्यांनी टाळ-मृदंगाच्या गजरात आणि विठ्ठल... विठ्ठल..., रामकृष्ण हरी..., ज्ञानोबा-तुकोबा..., माऊली... माऊली... अशा अखंड नामस्मरणात दिंडी व पालखी मिरवणूक काढली. संपूर्ण परिसर हरिनामाच्या गजरात दुमदुमून गेला होता.

प्रत्येक पावलागणिक भक्तीचा उत्साह आणि विदुरायावरील अपार श्रद्धा अनुभवायला मिळत होती. वारकरी परंपरेतील प्रेम, समता आणि बंधुभावाचा संदेश देत विद्यार्थ्यांनी एकमेकांना प्रेमाने आलिंगन देऊन शुभेच्छा दिल्या. जाती-धर्माच्या पलीकडे जाऊन माणुसकी, प्रेम आणि भक्ती यांचे महत्त्व या उपक्रमातून बालमनात रुजविण्यात आले. उपस्थित पालक, शिक्षक आणि नागरिकांनीही या भावस्पर्शी क्षणांचा मनापासून आनंद घेतला. या उपक्रमातून विद्यार्थ्यांना केवळ धार्मिकपरंपरेची ओळख झाली नाही, तर संतांच्या विचारांचा, संस्कारांचा आणि सामाजिक ऐक्याचा अमूल्य संदेशही मिळाला. कार्यक्रमाला यशस्वी आयोजनासाठी शाळेच्या मुख्याध्यापकांसह सर्व शिक्षक, शिक्षकेतर कर्मचाऱ्यांनी परिश्रम घेतले.

रेकॉग पिओ ते सरहान मार्गावर गेले सहा दिवस दर्शन देणारी सगळी वृक्षराजी साथीला होतीच, तरी प्रकर्षाने जाणवत होते ते गुलाब. प्रवेशद्वाराच्या महीरपी, अंगणात स्वागतास सज्ज तर होतेच; पण डावी-उजवीकडे रस्त्यावर तरत-हेच्या गुलाबांची लयलुट होती. आम्ही जाणार होतो त्या होम स्टेचे नाव होते “श्रीखंड”. हे तर महाराष्ट्रीयन पकाज, इथे कसं काय बुवा हे नाव दिले? हा विचार मनात उमटून गेला होता.

हिमालयाची शिखरे सतत आमच्याबरोबर होती. त्यांच्याकडे बघून पोट काही भरत नव्हते. श्रीखंड हॉटेलची वाट गुलाबांना अर्पणच केली आहे. भयत्यामोठ्या गुलाब पुष्पांचा भार न पेलवल्यामुळे वेळी जमिनीवर वाकल्या होत्या. आचार एकदम स्वच्छ, आकर्षक. दारात दुर्मिळ म्हणावीत अशी सकलंत्स. सूर्यफुलाच्या आकाराच्या पानांच्या मोहक हिऱ्या रंगांचे ते एक भारी मनात भरले माझ्या. त्याचे लहान-मोठे बरेच प्रकार होते. मी रंगाळबरेच तिथे. तिथला मदतनीस बघत होतो. त्याला विचारले, “हे झाड मला कुठे मिळेल? तुम्हीच एखादे छोटे रोप घाल का मला?”

“नही, ये यहाँ नही मिलेगा आपको. और वैसे जियेगा भी नहीं.”

खूप वाईट वाटले, पण दिले सोडून. आमच्या खोल्या खूप छान होत्या. मदतनीस जिन्यावरून सामान पटापटा नेऊन देतात. एक बॅग नेतांना आमची दमछाक व्हायची; पण हे दोनदोन बॅग सहज घेऊन धावत असायचे. तसे वेळेवर येऊन पोहोचलो होतो. सामान ठेवून फ्रेश होऊन जवळच असलेल्या मंदिरात काही जण आरतीसाठी जाऊन आले. बाकीच्यांनी तिथेच फिरणे, गुलाबांच्या जवळ जाऊन फोटो काढणे यात आनंद मानला. दुसऱ्या दिवशी सकाळीच नऊ वाजता आरती असते. ती चुकवायची नाही, नाश्ता आल्यावर करू, असे ठरले. रात्री गप्पा, गाणी, वाचनाचे सत्र पार पडले.

सरहानमधील भीमाकाली मंदिर हे भारतातील एकूण एकावत्र शक्तीपीठांपैकी एक मंदिर आहे. हिमाचल की काठकुनी वास्तुशैलीतील हे मंदिर हे राजाचे कुलदैवत आहे. अतिशय भव्य तरीही सुबक असे सुंदर मंदिर आहे. काठ म्हणजे लाकूड, कुनी म्हणजे दगड. लाकूड आणि दगड यांनीच बांधकाम केलेली ही विशेष शैली. शेकडो वर्षे झाली आहेत. सिमेंटचा वापर अजिबात नाही. छिळेंसुद्धा लाकडाचे वापरलेले, काटकोनात केलेले बांधकाम. शेकडो वर्षे जसेच्या तसे राहिलेले मंदिर. भारताच्या विविध भागात किती या संस्कृती जतन केलेल्या आहेत. खर्च कमाल वाटते. या वास्तुशास्त्राचे अभ्यासक आहेत ते जास्त छान सांगतील; पण आम्हाला थोडी माहिती दूर आयोजक देत होते. निमुळते बांधकाम असल्याने बर्फ ओळवून जातो. ही त्या हवामानातील मोठी गरज आहे. लाकडी सुख

देवभूमी हिमाचल

कोरीवकाम केले आहे. प्रवेशासाठी आधी दोन मोठे चौक आहेत.

चपल बटूच फक्त नाहीतर

मोबाईल, चामड्याच्या वस्तू

वगैरे सगळे बाहेर ठेवावे लागते. त्यासाठी

हा लॉकर्स व्यवस्था आहे. अतिशय विस्तीर्ण असा हा मंदिराचा परिसर आहे. या चौकातून सुद्धा गुलाब बागीचे डोलत होते. पूजेसाठी तीच फुले खुडून नेतांना पाहिले.

शेवटी दोन-तीन जिने चढून आत आत जावे लागते. सर्वात वरच्या मजल्यावर मध्यभागी एक खोली. तोच गाभारा. चारही बाजूंनी अरंद पैसेज. अगदी गाभान्यात जाता येत नाही. एक पुजारी आत पूजा करत होते, दुसरे गाभान्याच्या दारात

बसले होते. त्यांच्या समोर एक माणूस उभा होता. बाहेरच्या तीन अरंद पट्टीमध्ये गर्दी करून भाविक उभे होते. एका कोपऱ्यात भलीमोठी घंटा बांधलेली होती. जशी आरतीची वेळ जवळ आली, तशी त्यांच्यातील नेमून दिलेल्या व्यक्तींनी आपापली जागा घेतली. दारातील उभ्या माणसाने हाती शंख घेतला. घंटेसमोर एक स्त्री तयारीत थांबली. आतून विशिष्ट आवाज येताच शंखनाद सुरू झाला, त्यानंतर घंटानाद. आरती सुरू झाली. एकही शब्द ऐकूच आला नाही. त्यामुळे ती कोणत्या भाषेत होती, काहीही समजले नाही. सारे वातावरणच भक्तिभावाचे झाले. एक ठेका पकडून टाळ्या वाजवत देवीला मनोमन स्मरत राहिलो. समोर दोन-चार जणच उभे राहू शकत होते. एकमेकांना जागा देऊन मुखावलोक्त केले. आरती झाल्यावर प्रसाद घेऊन बाहेर येऊन चौकात उभे राहिलो आणि धुक्याचा पडदा हटला. कल्पाला झाले तसेच गौरीशंकराचे परत एकदा विलोभनीय दर्शन झाले. विस्तृत पर्वतराजी होती; परंतु त्यातही परत एक विशिष्ट शिखर होते

ज्यावर अजिबात बर्फ साठले नव्हते. हा

होता “श्रीखंड कैलास”. एकदम मनात आले श्री म्हणजे ईश्वर, खंड म्हणजे प्रदेश, ईश्वराची भूमी म्हणजेच देवभूमी. सार्थ नाव मिळाले आहे या प्रदेशाला. मनोभावे नमस्कार केला. दोन कैलासांचे दर्शन मिळण्याचा विलक्षण योग नशिबात आला होता. हॉटेलवर परतून खाणेपिणे आवश्यक आमच्या शेवटच्या मुक्कामाला निघालो. सामानसुमान आणणे, शेवटचे बागेत फिरणे आटोपून गाडीत चढायला निघताना त्या

मदतनीसाला विचारले, “मैं आपका फोटो ले सकती हूं क्या?”

लाजून, “जरूर जी” म्हणाला. एक छान फोटो घेतला. मग हव्ळूच म्हणतो, “आपके लिये एक छोटासा पेड दिया है मैंने. आपको चाहिए था न, वो.”

मी थक्क झाले. एका साध्याशा माणसाने माझी इच्छा कसलीही अपेक्षा न करता पुरी केली होती. मला, “धन्यवाद, बहोत ही धन्यवाद” यापलीकडे काहीच बोलायला सुचलेच नाही.

गाडीत गेल्यावर एक छोटे रोप बाजूने व्यवस्थित माती ठेवून, प्लॅस्टिक पिशवीमध्ये गुंडाळून दिलेले प्रवीणाने दिले. छोट्या-छोट्या गोष्टी या, पण अपरिमित आनंद देऊन जातात. नाही का?

हिमाचलमधील आमचे शेवटचे डेस्टिनेशन होते “नारकंडा”.

ही इतकी आनंदात चाललेली सहल आता शेवटच्या टप्प्यावर आली हे जाणवल्यामुळे एक विचित्र हुरहूर प्रत्येकीच्या मनात होती.

रोज गाडीतील धमाल, एकमेकांची चेष्टा मस्करी, आमच्याकडून अमुक, तिकडून तय्युक अशा वस्तूंची, खाऊंची देवाणघेवाण आणि रोज रात्री कोणाच्या तरी खोलीत महफिल जमवून मारलेल्या गप्पा, मुलांचे नातवांचे दाखवलेले फोटो, सुनांचे वर्णन यासगळ्या वरवर साध्या वाटणाऱ्या शेअरिंगमुळे आम्ही एकमेकींच्या जवळ आलो होतो. आता अलिबागकर आणि पुणेकर भेद उरलाच नव्हता, आम्ही एका सामाईक आवडीच्या साथीदार झालो. टाळ्या देताना भेदभाव राहिला नाही. कोणाची ठावून

चेष्टा करायची असेल तर अलिबाग आणि पुणेकर संगममताने करू लागले होते. अर्थात, ती निव्वळ, निव्वळ मजा असायची.

नारकंडाला लवकरच पोहोचलो. आजवर जरी सगळे होम स्टे असले तरी ते हॉटेलजवाच होतेच; पण स्थानिक जोडपी मला दिसली. दहा पायऱ्या चढल्यावर मालकाचे घर आणि डायनिंग रूम. मग एक चिंचोळा जिना चढून गेल्यावर आमच्या खोल्या. त्या अगदी सुसज्ज. कुठेही अस्वच्छता, धूळ, अरंद जागा नाहीत. ऐसपैस खोल्या. त्यातून मालकाने स्वतः लाकडाचे बनवलेले फर्निचर. लाकडाची टेबल्स आपण बघतोच, पण अखंड लाकडातून तयार केलेल्या खुर्चा फारच भारी होत्या. एकूणएक फर्निचर स्वतः बनवलेले होते. हा एक ईजिनीयर आहे माणूस. अनेक गुणात निपुण आहे.

गेल्या गेल्या सुहाय्यवदना मालकीण बाईंनी आमचे चहा आणि कांदाभजी देऊन उत्तम स्वागत केले. खाणारे दमले तरी गरम भजी येतच होती. वातावरण इथे छान होते की चालत बाहेर जाऊया ठरवले. डायनिंग रूमच्या बाहेर आलो आणि समोर या कुटुंबाची बाग दिसली. मधे मध्ये बाक टेबल ठेवलेली होतीच. त्यांचा मुलगा होता त्याला म्हटले आम्हाला जरा झाडे दाखवायला चल रे. तोही पटकन आला आणि वडीलही आले. तिथे मला वाटते काही एकर त्यांची बाग होती आणि तिथून थोड्या अंतरावर अशाच दोन

बागा घेतल्या होत्या.

या आजवरच्या प्रवासात आम्ही सतत आम्हाला सफरचंद, प्लम वगैरेच्या बागेत जायचे आहे, त्या झाडांना हात लावायचा आहे, फळांना स्पर्श करायचा आहे तेव्हा तसे थांबू या अशी मागणी करत होतो. आज या बागेतील घरात मुक्काम करून आमची मनापासूनची इच्छा पूर्ती झाली होती. पीच, प्लम, अक्रोड, जरदाळू, सफरचंद अशा या भागातील स्पेशल फळांची बाग. हरबून जाणे म्हणजे काय ते तेव्हा आम्हाला पाहिले असते तरच कळले असते. अपार आनंद लुटला.

मग त्या चिंचोळ्या रस्त्यावरून एका बाजूने सांभाळून चालत फ्रिजयला निघालो. थंडी होतीच. बर्फाच्छादित पर्वत रांगा मात्र अगदी समोर. किती तरी अंतर चाललो. मधेच

गावातली पिटुकली दुकाने लागली. उगीच तिथे डोकावलो, रस्त्यावरचे दगडगोटे आकर्षित करत होते. विविध रंगांचे, आकारांचे गोटे होते. त्यातल्यात्यात लहान शोधले, एकमेकींना दिले. मौल्यवान ऐवज मिळाल्यासारखे जपून जवळ वागवले. बाजूने गाड्या जात होत्या. पर्यटक आम्हाला कार शक्य तितकी डोंगराजवळ खेटून उभी केलेली दिसली. सहज वर पाहिले तर ते दांपत्य डोंगरावर चढत होते. एक अगदीच चिमुकली पायवाट दिसली. न राहवून मी त्यांना विचारले,

“आप क्या कर रहे हो वहां?” डोळ्यांच्या वर दूर उंचावर हात दाखवत तो माणूस म्हणाला, “वह घर है हमारा.आइये, चाय पियेके लिये.” थोड्या वार्तालापानंतर समजले की त्या डोंगरावर त्यांचे घर आहे. ती पसरलेली फळबाग त्यांचीच आहे. त्यांचे दूर शहरात दुकान आहे. ती स्त्री शिक्षिका होती. जवळच्या शाळेत शिकवते. त्यांचा एक मुलगा मेडिकलला आहे, दुसरा गावात शाळेत जातो. त्याला घ्यायला बस येते. ते दोघे डोंगरावर आणि आम्ही येणाऱ्या गाड्यांवर डोळा ठेवून रस्त्यावर उभ्या राहून एवढ्या गप्पा मारल्या. गृहस्थ धर्माला जागून दोघेही त्यांच्या घरी आग्रहाने बोलावत होते.

पण ती अतिच छोटी पायवाट चढण्याची कल्पना अजिबातच सुसह्य नव्हती. त्यांच्या गाडीचे ते अजब पार्किंग बघत पुढे गेलो. डोंगरावर आणि विरुद्ध दिशेला खाली सुद्धा या फळबागा होत्या. खरे समाधान झाले अगदी.

खूप पुढे गेलो. धबधबा काही येईना. अंधार मात्र होऊ लागला. पुढील वळणावर हिमालयाचा कडा पाहू आणि परतु असे करत अखेर परतलो. मुक्कामी आल्यावर सरळ बागेतील बाकडी गाठली. बाजूने बाक आणि मधोमध शेकोटी तयार केली मालकाने. आमचे पूर्णतिथि साजरे झाले. अनुभवाने वाटप सुरू झाले. गुणी झाली, गोष्टी सांगितल्या गेल्या. जेवणाची वेळ लांबवत आनंद घेत राहिलो. मालक मध्ये येऊन काही हकिगती सांगायचा. त्याचाही मुलगा मेडिकल शिकत आहे. आईबाबांना सगळी मदतही करत होता. कौतुक वाटले. फळांचे कळले, त्यांची देखभाल कळली. घरी केलेले जाम आणि फळांच्या चटण्या दाखवल्या. खरेदी झालीच. ताजी फळे झाडावरून तोडून किलोवर घेतली. आपण घेतो त्यापेक्षा किती स्वस्त आणि क्माल ताजी. आमच्या इच्छेसाठी याने वांगी बटाटा रस्सा भाजी दिली. खूप खूप छान अनुभव.

पुणेकरांची दुसऱ्या दिवशी बारा वाजताची चंदिगढला ट्रेन पकडायची होती. म्हणून पहाटे तीन वाजताना निघायचे होते. आमच्यासाठी पहाटे आलू पारठे या दांपत्याने गरमगरम करून दिले.

खरं तर, लवकर झोपायला हवे होते. पण, आमचा एकीचाही पाय निघेना. रात्री दीड वाजेपर्यंत आम्ही बोलतच बसलो. विरह जाणवू लागला.

“ए, उद्या चंदिगढला काय ग करणार आहात? आम्हाला फोन करत रहा बरं का”.

“अग नक्कीच करू. खरेदीही करणार आहोत तेव्हा व्हिडिओ कॉल करू”.

“आता पुण्याला या हं. माझे घर तुळशी बागेजवळ आहे. शॉपिंग पण करवेन आणि खाऊ पण मस्त करेन”.

“पाऊस लागला की अलिबागला या ग.”

हळवी आमंत्रणे होऊ लागली.

जेमतेम तासभर पडलो आणि निघालो.

गाडीत झोपू वाटले, पण गप्पा अखंड सुरू राहिल्या. चंदिगढला आम्हाला हॉटेलवर सोडून पुणेकर रेल्वे स्टेशनकडे गेले. उदास होऊन आम्ही रूम ताब्यात घेतल्या पण झोपू शकलो नाही.

जंतर मंतर आंदोलनाची तीव्रता कोणत्यातरी निश्चित परिणामांवर येण्याची शक्यता आहे. सोनम वांगचूक यांचे उपोषण, त्यांच्या जोडीला कांकरोच पाटीचे आंदोलन यामुळे राजकारणाशी संबंधित अनेक प्रश्न निर्माण झाले आहेत. या आंदोलनाच्या मुळाशी ‘नीट’ परीक्षेच्या पेपरफुटीचा प्रश्न आहे. आपल्या पंतप्रधानाची कधी नाही ते याबाबत भाष्य केले. दिल्लीत या अग-रेडर आंदोलन झाली नाही असे नाही. शेतकरी संघटना, विरोधी पक्ष यांनी दिल्लीत आंदोलन करून सरकारला त्यांच्या चुका निदर्शनास आणून दिल्या आहेत. मोदी सरकारच्या १२ वर्षात पहिल्यांदा हे आंदोलन निर्णायकी स्तरावर आले आहे. यापूर्वी २०१९ मध्ये जंतरमंतरावर शेतकरी संघटनांनी आंदोलन केले होते; परंतु इतके हिंसक आंदोलन झाले नव्हते. १२ वर्षांच्या काळात आंदोलन थेट संसदेवर धडकले हे मोदी सरकारच्या काळात पहिल्यांदा झाले आहे. संसदेकडे जाणारे रस्ते तरण तरुणींनी व्यापून टाकले. त्या सर्वांना आवरण्यासाठी पोलीस, निमलष्करीदल यांची हतबलता स्पष्ट दिसत होती. या तरण तरुणी आपल्या मागणीसाठी सरकारकडे आंदोलन करत होते. त्यांना आवरण्यासाठी अश्रुपुराच्या नळकांड्या फोडल्या जात होत्या. पण यांनी विद्यार्थ्यांवर काहीच परिणाम झाला नाही. तरुणांनी मागे हटायचे नाही असा निर्धारच केला होता.

वांगचूक यांना जंतरमंतरावर उपोषणाला बसले असतांना पोलीसांनी आंदोलन स्थळांवरून हलवले. त्यांना दिल्लीच्या सफरदरजे रणालयात दाखल करण्यात आले. त्यांना उपोषणामुळे अशक्तपणा आणि निर्जलीकरण झाल्याची रणालयांनी माहिती दिली. या उपचाराबाबत वैद्यकीय अहवालाची प्रत सोनम वांगचूक यांच्या पत्नी गीतांजली यांनी मागणी करूनही मिळाली नाही. गीतांजली यांनी रणालयाच्या वैद्यकीय अधिककांना पत्र लिहून वांगचूक यांना तोंडावाटे किंवा शिरेतून कोणतेही औषध द्रव किंवा इलेक्ट्रोलाईट देऊ नये, अशी विनंती केली. वांगचूक

विद्यार्थ्यांच्या आवाज दाबला जाणार नाही!

यांनी सुद्धा इलेक्ट्रोलाईट पावडर घेण्यास नकार दिला. या बाबीतून गीतांजली वांगचूक यांना कोणती शंका आली असावी? लोकशाही मार्गाने चाललेल्या विद्यार्थ्यांना अशी दहशत वाटणे कशाचे प्रतिक आहे? हा प्रश्न आता उपस्थित होत आहे.

वांगचूक यांना पाठिंबा देणाऱ्या अभिजित दिपके मित्रांच्या घरी कपडे बदलण्यासाठी गेले असतांना पोलीसांनी घराभोवती गाराडा घातला व त्यांना घरातच असतांना ताब्यात घेतले आणि जंतरमंतरावरून वांगचूक यांना इस्पितळात पोहचल्यानंतर दिपके यांना सोडण्यात आले. विद्यार्थ्यांच्या दैनंदिन हालचालीवर लक्ष ठेवून सरकारने आंदोलन चिरडायचे ठरवले होते. याबाबत निश्चिती हो-ते. वांगचूक यांना रणालयात दाखल झाल्यानंतर मोबाईल फोन रणालयाच्या खोलीत नेण्यास नकार देण्यात आला.

खरं तर हा संघर्ष सत्याग्रहाचा होता. भारताच्या इतिहासात सत्याग्रह हा परकीय सत्तेविरुद्ध लढण्यासाठी केला गेला. पण आज त्याच भारतात देशाच्या भवितव्याचे प्रतिनिधित्व करणाऱ्या युवक-युवतींना स्वतःच्या न्याय्य मागण्यासाठी लोकशाही सरकारविरुद्ध रस्त्यावर उतरावं लागत आहे, ही अत्यंत वेदनादायी बाब आहे. यानहून गंभीर प्रश्न म्हणजे, आंदोलकांच्या मागण्या नेमक्या काय आहेत, त्या का आहेत, यावर संवाद साधण्याऐवजी त्यांना दडपण्याचा मार्ग स्वीकारला जात आहे. चर्चा, संवाद आणि लोकशाहीच्या मूल्यांऐवजी दडपशाही, नजरकैद, लाठीमार आणि दुंदुकेशाहीचा वापर करून आंदोलन मोडून काढण्याचा प्रयत्न झाला. लोकशाहीत विरोधी आवाजाला उतर हे संवादाने दिले जाते; दडपशाहीने नाही. कारण जेव्हा सरकार प्रश्न ऐकण्याऐवजी प्रश्न विचारण्याच्या गुन्हे-गार ठरवू लागते, तेव्हा धोक्यात केवळ एक आंदोलन नसते तर धोक्यात संपूर्ण लोकशाही असते. जंतरमंतरावरचे आंदोलन उत्फुल्ल होतेच पण त्याचबरोबर कोणत्या राजकीय पक्षाच्या झेंड्याखालीही ते नव्हते. या आंदोलनात सहभागी झालेले

संघटना, विद्यार्थी संघटना आणि विविध सामाजिक संघटनांनी सक्रिय सहभाग घेतला. सरकारने या आंदोलनाला राजकीय रंग देण्याचा प्रयत्न केला. परंतु सरकारच्या धोरणातील नुटी, परीक्षा व्यवस्थेतील गैरव्यवस्था, विद्यार्थ्यांवरील अन्याय आणि त्या दुरुस्त करण्याच्या मागणीसाठी आंदोलन होत असेल, तर विरोधी पक्ष त्यात सहभागी होणारच. कारण सतेला जाव विचारणे आणि जनतेच्या प्रश्नांवर सरकारला उत्तरदायी धरणे हे विरोधी पक्षाचे घटनात्मक कर्तव्य आहे. आंदोलनातील युवक युवतींमध्ये दडपशाही झाली तरी ते हताश नाहीत.त्यांच्यामध्ये आवेश आहे. समाजकारण आणि राजकारणाला भेदाभेद नाही. सामाजिक न्यायाची राजकारणाची ही नांदी आहे. सोनम वांगचूक एक आदिवासी व्यक्ती आणि अभिजित दिपके एक दलितव्यक्ती ज्याला वांगचूकांनी प्रेरणा दिली आहे. हिंदू खतरे मे! इस्लाम खतरे मे! राम मंदिर, बाबरी मस्जिद, धर्माच्या या खेळण्यापेक्षा बहुजन हिताय, स्वयंप्रिय, समवेम जयते, युवाशक्तीची ही गर्जना फक्त हुंकार समजू नये. याबाबत आंदोलकांच्या मागणीला नकार देऊन आंदोलन चिरडून युवकांना थांबवता येणार नाही. कदाचित युग बदलवणारे युवा सत्ताबदलाचे कारण होऊ शकतात याचे भान सत्तारूढ पक्षाला येऊ दे!

सत्तारूढ मोदी सरकारसाठी चिंतेची बाब विरोधी पक्षांचा सहभाग नसून, देशभरातील विद्यार्थी, शेतकरी आणि युवक एका समान प्रश्नावर एकत्र येऊ लागले आहेत, ही आहे. कारण जेव्हा विद्यार्थ्यांचा आक्रोश, शेतकऱ्यांचा संताप आणि जनतेचा असंतोष एकच व्यासपीठावर येतो, तेव्हा तो केवळ आंदोलन राहत नाहीतो सतेला आत्मपरीक्षण करण्यास भाग पाडणारा जनआवाज बनतो.

विद्यार्थी विकास : शिक्षणाचा अंतिम ध्यास

शिक्षण म्हणजे केवळ पाठ्यपुस्तकातील माहिती विद्यार्थ्यांच्या मेंदूत कोंबण्याची प्रक्रिया नव्हे. शिक्षणाचा खरा अर्थ आहे; विचार करण्याची क्षमता निर्माण करणे, योग्य-अयोग्याची जाण विकसित करणे, निर्णयधेण्याचे धैर्यदेणे, संवेदनशीलता जपणे आणि समाजाशी नाते जोडत स्वतःच्या जीवनाला अर्थपूर्ण दिशा देणे. म्हणूनच विद्यार्थी विकास हाच शिक्षणाचा अंतिम उद्देश असला पाहिजे.

आज शिक्षणाची व्याख्या गुण, पदवी आणि रोजगार या त्रिकोणात अडकलेली दिसते. किती गुण मिळाले, कोणती पदवी घेतली आणि किती पगाराची नोकरी मिळाली, यावर विद्यार्थ्यांच्या यशाचे मोजमाप केले जाते. पण, शिक्षण जर केवळ नोकरी मिळवून देण्यापुरते मर्यादित राहिले, तर ते अपूर्णच ठरते. शिक्षणाची खरी कसोटी तेव्हा लागते, जेव्हा विद्यार्थी चांगला माणूस, सजग नागरिक आणि जबाबदार व्यक्ती म्हणून समाजासमोर उभा राहतो.

प्राचीन ग्रीसमधील तत्त्वज्ञ सॉक्रेटिसने सांगितले “स्वतःला ओळखा.” हा केवळ तत्त्वज्ञानाचा विचार नाही, तर शिक्षणाचा मूलमंत्र आहे. स्वतःच्या क्षमता, मर्यादा, आवड, ध्येय आणि कमतरता ज्याला समजतात, तोच विद्यार्थी स्वतःच्या विकासाचा खरा मार्ग शोधू शकतो. अशा वेळी बाह्य सधेपेक्षा आत्मविकासाला महत्त्व प्राप्त होते.

भारतीय तत्त्वज्ञानातही याच विचाराला वेगवेगळ्या रूपांत मांडले आहे. उदाहरणार्थ “आत्मानं विद्धि”, गौतम बुद्धांचे “अप्य दीपो भव” आणि स्वामी विवेकानंदांचे “शिक्षण म्हणजे माणसामध्ये आधीपासून असलेल्या परिपूर्णतेचे प्रकटीकरण” हे विचार आणि समान सत्याकडे निर्देश करतात. विद्यार्थी हा माहिती भरून ठेवण्याचा रिकामा पेला नाही. त्याच्यामध्ये अमर्याद क्षमता, कल्पनाशक्ती आणि सामर्थ्य दडलेले असते. शिक्षणाचे काम त्या गुणांची जडणघडण शिक्षक, पालक,

संस्कार आणि अनुभववातूनच होते. म्हणून विद्यार्थी विकास हा केवळ बुद्धीचा विकास नाही; तो मन, विचार, भावना, आचरण आणि चारित्र्याचा समग्र प्रवास आहे. विद्यार्थ्याने मोठी पदवी मिळवावी, उत्तम करिअर करावे, आर्थिकदृष्ट्या सक्षम व्हावे, हे निश्चित महत्त्वाचे आहे. पण, त्याचबरोबर त्याने आपल्या यशाचा उपयोग समाजासाठी कसा करायचा, याची जाणीव असणे त्याहून महत्त्वाचे आहे.

शिक्षणाचा अंतिम उद्देश केवळ यशस्वी व्यावसायिक घडविणे नसून विवेकशील विचारवंत, संवेदनशील नागरिक आणि मूल्यनिष्ठ माणूस घडविणे हा आहे. कारण एक सुशिक्षित व्यक्ती स्वतःचे जीवन बदलू शकते; पण एक सुसंस्कृत आणि जबाबदार व्यक्ती संपूर्ण समाजाचे भविष्य बदलू शकते. विद्यार्थी विकास म्हणजे परीक्षेत अव्वल येण्याची शर्यत नव्हे. ती स्वतःला समजून घेण्याची, स्वतःच्या मर्यादा ओलांडण्याची, चुका स्वीकारून त्यातून शिकण्याची आणि आयुष्याला अर्थ देण्याची अखंड साधना आहे.

शिक्षणाचे खरे यश गुणपत्रिकेत दिसत नाही. ते विद्यार्थ्यांच्या विचारांत, वर्तनात, निर्णयांत, चारित्र्यात आणि समाजासाठी काहीतरी करण्याच्या वृत्तीत दिसते. म्हणूनच शिक्षणाने केवळ हुशार विद्यार्थी घडवण्याऐवजी सजग, संवेदनशील आणि माणुसकी जपणारे नागरिक घडवण्याचा ध्यास घेतला पाहिजे. हाच विद्यार्थी विकासाचा खरा अर्थ आहे आणि शिक्षणाचा अंतिम ध्यास आहे. (लेखक विद्यार्थी समुपदेशक आहेत.)

कोकणातील अतिरिक्त पाण्याची सुवर्णसंधी!

कोकणात पावसाची बरसात झाली की नद्या-नाले दुथडी भरून वाहतात आणि काही तासांतच हे कोट्यवधी लीटर गोडे पाणी समुद्राच्या खाऱ्या पाण्यात मिसळून जाते. त्याच वेळी विदर्भ, मराठवाडा, खानदेश आणि पश्चिम महाराष्ट्रातील शेतकरी पाण्याच्या एका थेंबासाठी आभाळाकडे डोळे लावून बसलेला असतो. निसर्गाने एका भागाला दिलेले पाण्याचे वरदान आणि दुसऱ्या भागाची पाण्यासाठीची वणवण, हे महाराष्ट्राच्या जलव्यवस्थापनातील सर्वात मोठे विरोधाभासी चित्र आहे. याच विरोधाभासावर कायमस्वरूपी उपाय करण्याची क्षमता 'कोकण जलयोजने' मध्ये आहे.

कोकणातील अतिरिक्त पाणी दुष्काळी भागाकडे वळविण्याची ही संकल्पना प्रत्यक्षात आली, तर महाराष्ट्राच्या कृषी आणि जलव्यवस्थापनाच्या इतिहासात नवे पर्व सुरू होऊ शकते. या योजनेमुळे राज्यातील १५ ते ३० लाख हेक्टर क्षेत्र नव्याने सिंचनाखाली येण्याची शक्यता व्यक्त केली जात आहे. सध्याची राज्याची सिंचन क्षमता सुमारे २० टक्के असून, ती जवळपास ४० टक्क्यांपर्यंत वाढू शकते. म्हणजेच लाखो शेतकऱ्यांच्या शेतीला पाण्याची शाश्वत साथ मिळू शकते.

कोकणाला पावसाचे वरदान लाभले आहे. मात्र या पाण्याचा पुरेसा साठा आणि योग्य नियोजन होत नसल्याने मोठ्या प्रमाणातील पाणी समुद्राला जाऊन मिळते. दुसरीकडे राज्यातील अनेक भागांमध्ये पावसाचे प्रमाण कमी, अनिश्चित किंवा असमान असल्याने शेती पूर्णपणे पावसावर अवलंबून आहे. या परिस्थितीत कोकणातील अतिरिक्त पाणी दुष्काळी भागाकडे वळविणे हा केवळ जलसिंचनाचा विषय नाही, तर राज्याच्या भविष्यातील जलसुरक्षेचा प्रश्न आहे. पाणी उपलब्ध झाले तर कोरडवाहू शेती बागायती होऊ शकते. शेतकऱ्यांना वर्षातून दोन-तीन

पिके घेता येतील. शेती उत्पादन वाढेल आणि ग्रामीण अर्थव्यवस्थेलाही मोठी चालना मिळेल. मोठ्या जलसिंचन प्रकल्पांमध्ये भूसंपादन आणि पुनर्वसन हे मोठे अडथळे ठरतात. मात्र प्रस्तावित योजनेचे एक महत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे सहाद्री पर्वतरांगांच्या पायथ्याने सिंधुदुर्ग ते मुंबईपर्यंत प्रस्तावित मुख्य कालव्याचा मोठा भाग शासकीय जमिनीवरून जाण्याची शक्यता आहे. उर्वरित जमीनही बहुतांश डोंगराळ, खडकाळ किंवा पडीक स्वरूपाची असल्याने भूसंपादनाचा खर्च तुलनेने कमी राहू शकतो. सुपीक शेती आणि वस्ती मोठ्या प्रमाणावर बाधित होणार नसल्यास पुनर्वसनाचा प्रश्नही मोठ्या प्रमाणात टाळता येऊ

‘कोकण जलयोजना’ साकारली तर ३० लाख हेक्टर क्षेत्र ओलिताखाली

शकतो. त्यामुळे या योजनेची अंमलबजावणी इतर रोजगारासाठी स्थलांतर करावे लागते. अशा परिस्थितीत कोकणातील अतिरिक्त पाणी दुष्काळी भागात पोहोचले तर परिस्थितीचा चेहरामोहरा बदलू शकतो. दुबार-तिबार पीक घेणे शक्य होईल. फळबागा, या योजनेचा फायदा अधिक भार म्हणून न पाहता पुढील अनेक दशकांसाठीची जलसुरक्षा म्हणून पाहण्याची गरज आहे. लाखो हेक्टर जमीन सिंचनाखाली येऊन शेती उत्पादनात वाढ झाली, तर त्यातून निर्माण होणारी आर्थिक उलाढाल या गुंतवणुकीपेक्षा कितीतरी मोठी ठरू शकते.

शेतकरी आत्महत्यामुक्तीच्या दिशेने पाऊल ? पाण्याची उपलब्धता हा शेतीचा कणा आहे. पाणी नसेल तर उत्तम जमीन, बियाणे, खत आणि तंत्रज्ञान असूनही शेतकऱ्याची शेती संकटातून बाहेर पडत नाही. सातत्याने दुष्काळाचा सामना करणाऱ्या भागातील शेतकऱ्यांसाठी सिंचनाची हमी म्हणजे केवळ पीक वाचविणे नव्हे, तर कुटुंबाचे आर्थिक भविष्य सुरक्षित करण्याची संधी आहे. पाण्याची शाश्वत उपलब्धता निर्माण झाली तर उत्पन्न वाढू शकते, कर्जाचा ताण कमी होऊ शकतो आणि शेतीकडे पाहण्याचा दृष्टिकोनही बदलू शकतो. त्यामुळे शेतकरी आत्महत्यांच्या समस्येवरही अप्रत्यक्षपणे सकारात्मक परिणाम होण्याची अपेक्षा करता येईल. मात्र यायोजनेचा विचार करताना कोकणाच्या

व्यक्त केली जाते. विविध अभ्यासांनुसार महाराष्ट्राला मोठ्या प्रमाणात अतिरिक्त पाणी उपलब्ध होण्याची शक्यता आहे. त्यामुळे भविष्यातील पाणीटंचाईवर दीर्घकालीन उपाय म्हणून या योजनेकडे पाहता येईल.

४० हजार कोटींचा खर्च; पण फायदा पिढ्यान्पिढ्यांचा या प्रकल्पासाठी सुमारे ४० हजार कोटी रुपयांचा खर्च अपेक्षित असल्याचे सांगितले जाते. त्यातील मोठा हिस्सा महाराष्ट्र सरकारने उचलावा आणि उर्वरित खर्च संबंधित राज्यांनी करावा, अशी संकल्पना मांडण्यात आली आहे. केंद्र सरकारच्या आर्थिक सहकार्यामुळे प्रकल्पाला अधिक गती मिळू शकते. ४० हजार कोटींची गुंतवणूक निश्चितच मोठी आहे. मात्र या खर्चाकडे केवळ आजचा आर्थिक भार म्हणून न पाहता पुढील अनेक दशकांसाठीची जलसुरक्षा म्हणून पाहण्याची गरज आहे. लाखो हेक्टर जमीन सिंचनाखाली येऊन शेती उत्पादनात वाढ झाली, तर त्यातून निर्माण होणारी आर्थिक उलाढाल या गुंतवणुकीपेक्षा कितीतरी मोठी ठरू शकते.

पर्यावरणीय आणि स्थानिक गरजांकडे दुर्लक्ष करून चालणार नाही. कोकणातील पाणी दुष्काळी भागाला देताना स्थानिक शेती, पिण्याचे पाणी, उद्योग, पर्यावरण, नद्या-खाड्या आणि भविष्यातील कोकणाची जलगरज यांचा समतोल साधणे आवश्यक आहे. कोकणातील पाणी बाहेर नेण्यापूर्वी कोकणाची तहान भागली पाहिजे, ही भूमिका तितकीच महत्त्वाची आहे. जलसंपत्तीचे न्याय्य आणि शाश्वत नियोजन झाले, तरच ही योजना सर्वांच्या हिताची ठरेल.

जलक्रांतीसाठी राजकीय इच्छाशक्ती हवी इतक्या मोठ्या प्रकल्पासाठी केंद्र आणि राज्य सरकार, संबंधित राज्ये, लोकप्रतिनिधी, जलतज्ज्ञ, शेतकरी आणि नागरिक यांचा समन्वय आवश्यक आहे. राजकीय मतभेद बाजूला ठेवून दीर्घकालीन दृष्टिकोनातून या योजनेचा अभ्यास आणि निर्णय व्हायला हवा. कोकणातील पावसाचे पाणी दरवर्षी समुद्रात वाहून जाणे आणि दुसरीकडे शेतकऱ्यांनी पाण्यासाठी टाहो फोडणे, हे चित्र बदलण्याची वेळ आता आली आहे. पाण्याचे योग्य नियोजन झाले, तर कोकणाचे पावसाचे वरदान दुष्काळी महाराष्ट्रासाठी जीवनदायी ठरू शकते. ही योजना केवळ कालवे, बंधारे आणि पाणी वाहून नेण्याचा प्रकल्प न राहता शेतकऱ्याच्या जीवनात स्थैर्य आणणारी जलक्रांती ठरू शकते. कोकणातील पावसाचे वरदान आणि दुष्काळी भागातील शेतकऱ्यांच्या डोळ्यांतील आशा यांना जोडणारी ही संकल्पना प्रत्यक्षात आणण्यासाठी आता गरज आहे ती ठोस अभ्यासाची, पारदर्शक नियोजनाची आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे राजकीय इच्छाशक्तीची. समुद्रात वाहून जाणारे पाणी जर शेतकऱ्यांच्या शेतापर्यंत पोहोचले, तर महाराष्ट्राच्या नकाशावर दुष्काळाचे डाग पुसण्याची हीच कदाचित मोठी संधी ठरू शकते.

बालपणीच्या आठवणींचा खमंग दरवळ काही चवी अशा असतात की त्या केवळ जिभेवर रेंगाळत नाहीत, तर मनाच्या कप्प्यात कायमच्या घर करून राहतात. त्या प्रत्येक घासाणिक आपल्याला पुन्हा एकदा बालपणाच्या निष्ठाप, निरागस आणि आनंदी दिवसांत घेऊन जातात. अशीच एक अस्सल, गावराज आणि आत्मीय चव म्हणजे ‘कांदोगोलमो’. हा केवळ एक पदार्थ नाही; तर कोकणच्या मातीत रुजलेल्या संस्कृतीचा, आईच्या मायेचा आणि बालपणीच्या सुंदर आठवणींचा अमूल्य ठेवा आहे.

मालवणी भाषेत ‘गोलमो’ म्हणजे ‘जेवला’. पूर्वी पावसाळ्यात समुद्र खवळलेला असल्याने ताजी मासळी सहज उपलब्ध होत नसे. त्यामुळे घराघरांत सुकी मासळी, बांगडे, दोडया, रेंगाळा, सुकट आणि जेवला यांची आधीच बेगमी करून ठेवली जाई. कारण कोकणी माणसासाठी माशांशिवाय जेवण म्हणजे जणू चवीशिवाय आयुष्य! म्हणूनच दुधाची तहान ताकावर भागवावी, तशी समुद्राच्या चवीची ओढ या सुक्या मासळीने भागवली जात असे. त्या साधेपणातही समाधान होते आणि त्या समाधानालाच घरगुती चवीचा सुवर्णस्पर्श लाभलेला होता.

जगभरातील असंख्य पदार्थांची चव चाखल्यानंतरही मन एका साध्यासाध्या पदार्थासाठी का हळवे होते, याचे उत्तर ‘कांदोगोलमो’ देतो. तव्यावर खूपसु भाजलेला गोलमो, त्यात चवीनुसार घातलेले मीठ-मसाला आणि बारीक चिरलेला रसाळ कच्चा कांदा एवढ्याशा संगमातून तयार होणारी ही चव म्हणजे अक्षरशः स्वाग्री आनंद! आज पंचतांत्रिकित हॉटेलमधील महागडी मेजवानी समोर आली, तरी त्या अस्सल गावराज कांदोगोलम्याच्या एका घासापुढे तीही फिकी वाटावी, अशी त्याची जादू आहे.

शनिवार-रविवारच्या निवांत सकाळी अजूनही मनाच्या पडद्यावर तितव्याच

‘कांदोगोलमो’

जिवंतपणे उमटतात. पूर्व दिशेला उधळलेले तांबूस सोनेरी किरण, घरातील जुन्या मिसळलेला होता. गोलम्याचे कितीही आधुनिक प्रकार बनवले, तरी कच्च्या कांद्यासोबत मिळणारी त्याची अस्सल, गावराज आणि अलौकिक चव आजही अद्वितीयच आहे. ‘कांदोगोलमो’ ही फक्त भूक भागवणारी न्याहारी नव्हती; ती आईच्या हातच्या प्रेमाची चव होती, बालपणातील निष्ठाप आठवणींची शिदोरी होती आणि कोकणच्या मातीतून दरवळणाऱ्या संस्कृतीचाजिवंत वारसा होती. प्रत्येक घासात समुद्राचा खारटपणा, चुलीचा धुकट सुगंध, आईच्या हातांचा मायेचा स्पर्श आणि गावच्या आग्याचा गंध सामावलेला होता. आजकाळ बदलला, जीवनशैली बदलली, खाद्यसंस्कृतीही बदलली; पण कोकणी माणसाच्या मनातील कांदोगोलम्याचे स्थान मात्र आजही अढळ आहे.

जिभेवर रेंगाळणारी त्याची चव आणि म नात दरवळणाऱ्या त्या बालपणीच्या आठवणी या दोन्हींची सर आजही कशालाच नाही. कारण काही चवी या केवळ चवी नसतात... त्या आपल्या आयुष्याचा, संस्कृतीचा आणि भावविश्वाचा अविभाज्य भाग बनून कायम च्या हृदयात जपल्या जातात. **

डडलेले सौंदर्य आणि चवीत डडलेले समाधान याचा तो जिवंत अनुभव असतो. चुलीच्या उबदार शेजारी जमिनीवर बसून, आईच्या हाताने वाढलेली गरम भाकरी आणि सोबत कांदोगोलमो... त्या क्षणांना शब्दांत मांडणे कठीण आहे. त्या घासांमध्ये केवळ

अन्न नव्हते; तर मायेचा स्पर्श, प्रेमाची ऊब आणि घराच्या ओळखीचा सुगंध मिसळलेला होता. गोलम्याचे कितीही आधुनिक प्रकार बनवले, तरी कच्च्या कांद्यासोबत मिळणारी त्याची अस्सल, गावराज आणि अलौकिक चव आजही अद्वितीयच आहे.

जिभेवर रेंगाळणारी त्याची चव आणि म नात दरवळणाऱ्या त्या बालपणीच्या आठवणी या दोन्हींची सर आजही कशालाच नाही. कारण काही चवी या केवळ चवी नसतात... त्या आपल्या आयुष्याचा, संस्कृतीचा आणि भावविश्वाचा अविभाज्य भाग बनून कायम च्या हृदयात जपल्या जातात. **

‘विवेक दीप’ हे

प्रा. विलास रणसुभे यांनी संपादित केलेले पुस्तक, कोल्हापूरच्या श्रमिक प्रतिष्ठानने प्रकाशित केले आहे. सुरुवातीला प्रा. विलास रणसुभे यांनी या पुस्तकाम गील संकल्पना स्पष्ट केली आहे. के.डी खुर्द यांचा, त्यांना दहा-बारा वर्षांचा सहवास लाभला. सरांचे कार्य अंधश्रद्धा निर्मूलन, समाजजागृती, पर्यावरण आणि अहिंसेला अनुसरून आहे. त्याचे कार्य चळवळीतील कार्यकर्त्यांना प्रेरणा देणारे, धार्मिक सर्णांकडे नव्या दृष्टीने पाहणारे, जनतेत पर्यावरणाबाबत जागृती करणारे आहे. त्यांचे कार्य महाराष्ट्रातील जनतेला माहीत व्हावे, या हेतूने हे पुस्तक प्रकाशित करीत असल्याचे त्यांनी स्पष्ट केले आहे. या पुस्तकात कां. के.डी. खुर्द यांच्याशी संबंधित पंचवीस लेख समाविष्ट आहेत.

सामाजिक भान असलेला कार्यकर्ता, या लेखात कां. गोविंद पानसरे यांनी के.डी खुर्द, यांना महाराष्ट्र राज्य अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीचेवतीने जीवन गौरव पुरस्कार अर्पण करण्यात आला, त्यानिमित्ताने लिहिलेल्या, या पुनर्मुद्रित लेखातून त्यांच्या जीवन कार्याची माहिती मिळते. के.डी. खुर्द (१९३४-२०२३) यांच्या सार्वजनिक कार्याची सुरुवात मलकापूर या गावात झाली. त्या काळातील तेथील प्रबळव्यापारीवर्गाविरुद्ध, सुमारे ३५-४० वर्षांपूर्वी, तरुण आघाडी उभी राहिली होती होती. या तरुण आघाडीने मलकापूर नगरपालिकेच्या निवडणुका लढवून यश मिळविले होते. त्या आघाडीत काशिनाथ खुर्द सहभागी झाले होते. मात्र ते सरकारी नोकरीत असल्यामुळे, या तरुण आघाडीच्या नेत्यात त्यांची गणना होत नव्हती.

के.डी. खुर्द यांची जगण्याची पद्धत, वागण्याची पद्धत आणि कार्य करण्याची पद्धत यापासून नवीन कार्यकर्त्यांनी काही शिकावे असे बरेच आहे. हे पानसरे यांनी सविस्तरपणे मांडले आहे. डॉ. आ. ह. साळुंखे, डॉ. अशोक चौसाळकर यांनी आपल्या खुर्द यांच्याविषयीच्या विविध आठवणी मांडल्या आहेत. विवेक वाटेवरचा पथिक, या डॉ. श्रीराम पवार यांच्या लेखातून के.डी. खुर्द यांच्या व्यक्तिमत्त्वाचे विविध पैलू स्पष्ट होतात. त्यांचा परिचय झाला, तेव्हा ते शिक्षकी पेशातून निवृत्त झाले होते. मात्र त्यानंतर त्यांनी समाजशिक्षकांची भूमिका कशी बजावली, हे सोदाहरण स्पष्ट केले आहे.

शेवटी ते लिहितात, समाज अधिक आक्रस्ताळा, अधिक विखुरलेला, अधिक एकारलेला होण्याचा धोका स्पष्ट असताना, जाता-धर्मावरून भिंती घालणाऱ्या फुफटाड्या देदांचे उद्योग फोफावत असताना, विज्ञानापेक्षा रुढीपरंपरांच्या जोखडाखाली नव्या रूपात समाजाला नेण्याचा जोर वाढत असताना, खुर्द यांच्यासारख्या विवेकी माणसांचे अवतीभवती असणे किती महत्त्वाचे होते, हे अधिक तीव्रतेने जाणवते. कां. दिलीप पवार, उदय गायकवाड यांच्या सविस्तर लेखांतून के.डी. खुर्द यांच्या कार्याचे संपूर्ण दर्शन होते. खुर्द सरांनी सर्वप्रथम रंकाळा तलावात गणेश विसर्जनाच्या निमित्ताने होणारे व्यापक प्रदूषण टाळण्यासाठी मोठे शिस्तबद्ध आंदोलन केले आणि ते यशस्वीही केले. त्यासाठी त्यांनी विविध संस्थांचे, शासकीय यंत्रणांचे उत्तम सहकार्य मिळविले. लोकांना ते पटवून दिले. कालांतराने हे आंदोलन महाराष्ट्रभर पसरले

संपन्न जीवनदर्शन...

विवेकदीप

आणि नंतर महाराष्ट्र सरकारनेही स्वीकारले. कोल्हापूर जिल्ह्यात साडेचार लाख मूर्ती आणि हजार टन निर्माल्य संकलित होऊन, जलस्रोत अबाधित ठेवता आले. त्यांच्या या कार्याला न्यायालयानेही दुजोरा दिला होता. ‘के.डी. खुर्द : दामोदकर-पानसरेंचा सच्चा सैनिक’ या लेखात हमीद दामोदलकर यांनी लिहिले की, महाराष्ट्र

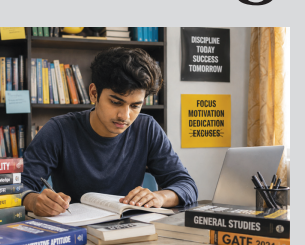
अनिसचे हे सुरुवातीचे शिलेदार होते, त्यांच्यामध्ये खुर्द सरांचा समावेश होता. पत्नीस वर्षांपूर्वी कट्टरपंथीय लोकांच्या विरोधाला न जुमानता त्यांनी कोल्हापुरात विसर्जित गणपती दान करण्याची मोहीम यशस्वी केली. पुढे डॉ. नरेंद्र दामोदलकरांनी ही मोहीम राज्यभरात नेली. खुर्द सरांचा दुसरा लाडका उपक्रम म्हणजे कार्यकर्त्यांना वृत्तपत्रातील ‘वाचकांचा पत्रव्यवहार’ मध्ये पत्र लिहायला उद्युक्त करणे. त्यामुळे जास्तीत जास्त लोकांपर्यंत आपली चळवळ पोहोचू शकेल असे त्यांना वाटत असे. खुर्द सरांचे सगळे कुटुंबीय त्यांच्या कामात त्यांना साथ देणारे होते. डॉ. नरेंद्र दामोदलकर आणि कॉम्रेड पानसरे यांना सामाजिक कार्य करताना, स्वतःचे बलिदान द्यावे लागले, याची खुर्द सरांना खंत होती. मात्र त्यांनी हाताश होऊन काम थांबवले नाही. अखेरच्या क्षासापर्यंत सामाजिक कामाशी असलेली आपली नाळ त्यांनी जपली होती. त्यांनी दाखविलेल्या वाटेने चालण्याचा प्रयत्न करणे, म्हणजे त्यांची आठवण जपणे आहे, असे हमीद शेवटी लिहितात. उमेश सूर्यवंशी, अनिल चव्हाण, मिलिंद यादव, हर्षद लवंगरे, सुजाता म्हेंजे या खुर्द सरांनी

लेख, त्यांच्या जीवनाचा उत्तम आढावा घेतो. शेवटी प्रसाद लिहितात, समाजाचे वैचारिक पर्यावरण चांगले ठेवायचे असेल, तर भारतीय राज्यघटनेचे तत्त्वज्ञान समाजात रुजवणे अत्यंत महत्त्वाचे आहे. याचे सजग कृतिशील भाग ठेवत के.डी. खुर्द विवेकवाद, वैज्ञानिक दृष्टिकोन रुजवण्यासाठी व्रतस्थपणाने प्रबोधन करत राहिले. हे त्यांचे कृतिकार्य प्रेरणादायी आणि अनुकरणीय आहे. खुर्द सर यांच्या विविध नातेवाईकांनी लिहिलेले लेख नितांत वाचनीय आणि अतिशय हृद्य आहेत. त्यामधून त्यांचे सामाजिक कार्य आणि घरगुती जीवन उत्तम प्रकारे उलगडले जाते. ‘विवेक दीप’ हे पुस्तक एका आदर्श माणसाची जीवनकहाणी, विखुरलेल्या, असंख्य वाचकांसमोर उत्तम प्रकारे मांडत आहे. अशी पुस्तके जास्तीतजास्त विचारी वाचकांपर्यंत पोहोचल्यास, त्यांचे विचार सम जातीत निश्चितपणे रुजण्यास आणि वाढण्यास मदत होईल, याची खात्री बाटते. पुस्तकातील समाविष्ट विविध रंगीत छायाचित्रांतून त्यांच्या कार्याचे दर्शन होते आहे.

पुस्तकाचे नाव : विवेक दीप संपादक : विलास रणसुभे, ९८२२८७४८८९ प्रकाशक : श्रमिक प्रतिष्ठान, कोल्हापूर ९४२३२६४९३९ पहिली आवृत्ती : फेब्रुवारी २०२६ पृष्ठे : ११२ मूल्य : रु. १००/-

विद्यार्थ्यांनी केवळ सरकारी नोकरीच्या भरतशावर न राहता कलागुणांवर भर द्यावा

आजच्या स्पर्धेच्या युगात प्रत्येक विद्यार्थी सरकारी नोकरीचे स्वप्न पाहत असतो. स्थिर उत्पन्न, नोकरीची सुरक्षितता आणि सामाजिक प्रतिष्ठा यामुळे सरकारी नोकरीचे आकर्षण कायम आहे. मात्र, केवळ सरकारी नोकरीच्या भरोशावर राहणे हा योग्य पर्याय नाही. आजच्या बदलत्या काळात विद्यार्थ्यांनी आपल्या कला, कौशल्ये आणि अंगभूत गुणांचा विकास करण्यावर अधिक भर देणे आवश्यक आहे. सध्या सरकारी नोकऱ्यांची संख्या मर्यादित आहे, तर अर्जदारांची संख्या लाखोंमध्ये आहे. त्यामुळे अनेक तरुण वर्षानुवर्षे स्पर्धा परीक्षांची तयारी करत राहतात. काहीना यश मिळते, तर अनेकांना निराशेचा सामना करावा लागतो. त्यामुळे आयुष्यातील महत्त्वाचा काळ केवळ एका पर्यायावर अवलंबून न राहता स्वतःच्या क्षम तांचा विकास करण्यासाठी वापरणे गरजेचे आहे. प्रत्येक विद्यार्थ्यामध्ये काही ना काही

निलेश साठे

विशेष गुण असतात. कोणाला संगीताची आवड असते, कोणाला चित्रकला, लेखन, अभिनय, क्रीडा, संगणक, तंत्रज्ञान, व्यवसाय किंवा उद्योजकतेची आवड असते. योग्य प्रशिक्षण, मेहनत आणि सातत्य यांच्या जोरावर या कलांमधूनही यशस्वी करिअर घडवता येते. आज डिजिटल युगात सोशल मीडिया, यूट्यूब, फ्रीलान्सिंग, स्टार्टअप आणि विविध ऑनलाइन व्यवसायांमुळे कौशल्यांना मोठी संधी उपलब्ध झाली

आहे. याचा अर्थ सरकारी नोकरीची तयारी करू नये असा नाही. परंतु त्याचबरोबर एखादे कौशल्य आत्मसात करणे, संवादकौशल्य, संगणक ज्ञान, इंग्रजी आणि मातृभाषेवरील प्रभुत्व, तसेच उद्योजकीय विचारसरणी विकसित करणे तितकेच महत्त्वाचे आहे. कौशल्य असलेली व्यक्ती कोणत्याही परिस्थितीत स्वतःसाठी रोजगार निर्माण करू शकते. आजचा विद्यार्थी हा फक्त नोकरी शोधणारा नसून रोजगार निर्माण करणारा बनला पाहिजे. कला, कौशल्ये आणि आत्म विश्वास यांच्या बळावर तो स्वतःचे आणि इतरांचेही भविष्य उज्ज्वल करू शकतो. म्हणूनच विद्यार्थ्यांनी सरकारी नोकरी हा एक पर्याय म्हणून ठेवावा, पण संपूर्ण आयुष्य त्याच्यावर अवलंबून न ठेवता स्वतःच्या कला, गुण आणि कौशल्यांच्या विकासावर भर द्यावा. हाच आजच्या काळाचा खरा मंत्र आहे. **

आषाढी
एकादशीनिमित्त जिल्ह्यात
आनंद, उत्साहाचे आणि भक्तीमय
वातावरण पहायला मिळाले. विठ्ठलाचे दर्शन
घेण्यासाठी मंदिरात भाविकांची मांदियाळी जमली होती.
अनेक शहरांत, गावात पालखी, दिंडीचे आयोजन करून
विठ्ठनामाचा जयघोष करण्यात आला होता. सकाळपासूनच
जिल्ह्याच सर्वत्र भक्तीमय, उत्साहाचे वातावरण दिसत होते. विठ्ठल-
रुक्मिणी मंदिरात आकर्षक फुलांची सजावट आणि विद्युत रोषणाईने
उजळून निघाले होते. पहाटेपासून काकड आरती, महापूजा आणि
प्रसादाचे आयोजन करण्यात आले होते. ज्ञानोबा-तुकारामच्या
जयघोषाने मंदिर परिसर भक्तिमय झाला होता. रंगीबेरंगी
सजावट, पारंपरिक पूजा आणि हरिनामाच्या गजरात जिल्हा
विठुरायाच्या चरणी नतमस्तक झाला होता.

विठ्ठल भक्तांना फळांचे वाटप स्व. नमिता नाईक यांच्या स्मृतीला मानवंदना

। अलिबाग । प्रतिनिधी ।

आषाढी एकादशीच्या पावन
पर्वानिमित्त अलिबाग शहरातील
शिवाजी पुतळा चौक येथील श्री
विठ्ठल-रुक्मिणी मंदिरात माजी
नगराध्यक्षा स्व. नमिता प्रशांत नाईक
यांच्या स्मरणार्थ विठ्ठल भक्तांना
फळांचे वाटप करण्यात आले.
आदर्श मित्र मंडळ, घरत आळी
यांच्यावतीने आयोजित या सामाजिक
उपक्रमात दर्शनासाठी आलेल्या
भाविकांना फळांचे वितरण करण्यात

आले. या कार्यक्रमासाठी मोठ्या
संख्येने विठ्ठल भक्त उपस्थित होते.
याप्रसंगी रविकिरण आंबेकर, उदय

तेली, सिद्धार्थ नाईक, सुशांत
पाटील, कपिल अनुभवणे यांच्या
हस्ते फळांचे वाटप करण्यात आले.

जिल्ह्यात विठ्ठल नामाचा जयघोष

म्हसळ्याच्या गवळवाडीत विठ्ठनामाचा जागर

। म्हसळा । प्रतिनिधी ।

आषाढी एकादशीचे निमित्ताने
न्यू इंग्लिश स्कूल आणि जुनिअर
कॉलेज म्हसळा आणि पी. एम.
श्री प्राथमिक शाळा म्हसळा
च्या विद्यार्थ्यांनी पारंपरिक
वेषात म्हसळा गौळवाडी
येथील विठ्ठल रखुमाई
मंदिरात विठ्ठनामाचा जागर
करीत दर्शन घेतले.

म्हसळा तालुक्यातील
प्रती पंढरपूर असलेल्या श्री
विठ्ठल रखुमाई मंदिरात या
निमित्ताने शेकडो भाविक
भक्त टाळ मुदुंग, पताका,
हाती घेऊन म्हसळा गौळवाडी
विठ्ठल मंदिरात दिंडी काढून
टाळमुदुंगाच्या गजरात विठ्ठल
रखुमाईचे दर्शन घेतले. मुलींनी नऊवारी
साडी तर मुलांनी धोतर आणि टोपी असा
पारंपरिक वेष केला होता. अनेक भक्तांनी
दर्शन घेतले आणि दिंडीत सहभागी झाले.पायी

(छायाचित्र - उदय कळस)

हळू हळू चाला मुखाने हरी नाम बोला, जय हरी विठ्ठल, जय जय
विठ्ठल नामाचा जयघोष करीत पंढरीच्या वारीची आठवण करून
दिली. तालुक्यातील शेकडो भाविक भक्तांनी श्री विठ्ठल रखुमाईची
मनोभावे पूजा करून दर्शन व प्रसादाचा लाभ घेतला. यावेळी म्हसळा
गौलवाडी ग्रामस्थांनी भाविक भक्त गणांसाठी उपवासाच्या फराळाची
व्यवस्थित केली होती. गौलवाडी ग्रामस्थ मंडळाचे सर्व पदाधिकारी,
ग्रामस्थ मंडळ, महिला मंडळ यांनी भक्त -भाविकांची उत्तम प्रकारे
व्यवस्था ठेवली होती.

नागोठण्यातील आषाढी एकादशी उत्साहात

। नागोठणे । प्रतिनिधी ।

नागोठण्यातील श्री ज्ञानेश्वर
व विठ्ठल रुक्मिणी मंदिरात
शनिवारी (दि.२५) आषाढी
एकादशी अत्यंत उत्साहात साजरी
करण्यात आली. त्यानिमित्त
येथील संत सेवा मंडळाच्या वतीने
ज्ञानेश्वर मंदिरात पहाटेपासून विविध
धार्मिक कार्यक्रमांचे आयोजन
करण्यात आले होते. आषाढी
एकादशी निमित्ताने विठ्ठल माऊलीचे
दर्शन घेण्यासाठी सकाळपासूनच
भाविकांनी गर्दी केली होती.
आषाढी एकादशीच्या निमित्ताने
मंदिरात दिवसभर हरिनामाचा गजर
सुरू होता.

श्री ज्ञानेश्वर मंदिरातील
आषाढी एकादशीच्या कार्यक्रमाची
सुरुवात पहाटे चार वाजता श्री
विठ्ठल रुक्मिणी यांच्या काकड
आरतीने करण्यात आली. त्यावेळी
अनेक भाविकांसह नागोठणे सरपंच
सुप्रिया महाडिक उपस्थित होत्या.
त्यानंतर पहाटे पाच वाजता विठ्ठल
रुक्मिणीच्या मुर्तीवर व दिगंबर

जाधव, प्रणव रावकर व सी. व
श्री. शिर्के या दांपत्याच्या हस्ते
अभिषेक करण्यात आला.

आषाढी एकादशीच्या
निमित्ताने येथील भारतीय एज्युकेशन
सोसायटीच्या एस. डी. परमार
इंग्लिश मिडियम स्कूल व होली
एंगल्स स्कूलच्या विद्यार्थ्यांकडून
संतांच्या व वारकऱ्यांच्या वेशात
दिंडीचे आयोजन करण्यात आले

होते. या दिंड्याचे मंदिरात आगमन
झाल्यानंतर या छोट्या वारकऱ्यांचे
श्री संत सेवा मंडळाच्या वतीने फुले
देऊन स्वागत करण्यात आले व
त्यांना प्रसाद म्हणून केळी व लाडूचे
वाटप करण्यात आले. यावेळी
भाएसो एस. डी. परमार शाळा
समिती अध्यक्ष सुरेश जैन, होली
एंगल स्कूलचे विजय मुल्कवाड
उपस्थित होते.

शेलूमध्ये बाळ दिंडीचा उत्सव

। नेरळ । प्रतिनिधी ।

कर्जत पंचायत समितीच्या
शिक्षण विभागाच्या शेलू येथील
केंद्र शाळेने आषाढी एकादशी
निमित्त बाल दिंडी काढून उत्सव
साजरा केला. शाळेतून निघालेली
दिंडी गावात एक प्रदक्षिणा मारीत
पुन्हा शाळेत पोहचली.

राजिप केंद्र शाळा शेलू येथे
आषाढी एकादशीनिमित्त बालदिंडी
काढण्यात आली. या दिंडीमध्ये
सहभागी बाल वारकरी यांनी ज्ञानोबा
माऊली तुकाराम च्या जयघोषात
संतांच्या विचारांचा वारसा जपत
आणि भक्ती, संस्कार, समता
व मानवतेचा संदेश देत मोठ्या
उत्साहात व भक्तिमय वातावरणात

दिंडी सोहळा यशस्वी केला.
या बालदिंडीचा शुभारंभ कर्जत
पंचायत समितीचे सदस्य महेश
लक्ष्मण खारीक यांच्या पालखी
पूजन करून झाली. विद्यार्थ्यांनी
टाळ-मूदुंगाच्या गजरात, विठ्ठल-
रखुमाईच्या जयघोषात तसेच अभंग
आणि भजनांच्या माध्यमातून
वारकरी परंपरेचे दर्शन घडविले.
ग्रामस्थांनी दिंडीचे गावातील चौका
चौकात आणि अनेक ठिकाणी
स्वागत केले. या कार्यक्रमाचे
नियोजन दुर्वास सोनावणे, केंद्र
उद्देशाने विद्यालयात विविध धार्मिक
व शिक्षक सुनील जाधव,
विशाल सूर्यवंशी, लता गवई,
अलका कंधारे, शोभा गायकवाड
यांनी केले.

नवघर शाळेचा परिसर बालदिंडीने दमदमला

। पाली /वेणसे । प्रतिनिधी ।

आषाढी एकादशीनिमित्त रायगड
जिल्हा परिषद आदर्श शाळा,
नवघर येथे शनिवारी दि. (२५)
रोजी भक्तिमय वातावरणात आणि
उत्साहात बालदिंडीचे आयोजन
करण्यात आले. मशिक्षण हीच
वारी, वारी समतेची आणि वारी
पर्यावरणचीफ असा सामाजिक
संदेश देत विद्यार्थ्यांनी विठ्ठल
नामाचा गजर करत संपूर्ण परिसर
भक्तिरसात न्हाऊन काढला. सकाळी
शाळेच्या प्रांगणातून बालदिंडीला
प्रारंभ झाला. विठ्ठल-रखुमाईच्या

वेशभूषेत सजलेले विद्यार्थी, हातात
टाळ-मृदंग, भागवत धर्माचे पाते
आणि सजविलेली पालखी घेऊन
वारकरी रूपात सहभागी झाले होते.
ज्ञानोबा माऊली तुकाराम आणि
विठ्ठल रुक्मिणीच्या जयघोषाने
नवघर परिसर दमदमून गेला. यावेळी
विद्यार्थ्यांनी पारंपरिक वारीची परंपरा
जपत शिक्षण, सामाजिक समता
आणि पर्यावरण संवर्धनाचे महत्त्व
अधोरेखित करणारी घोषवाक्ये दिली.
त्यामुळे बालदिंडीला सामाजिक
प्रबोधनाचीही जोड मिळाली.
गावातून मार्गक्रमण करत बालदिंडी

नवघर येथील विठ्ठल मंदिरात
पोहोचली. मंदिरात विद्यार्थिनींनी
भक्तिमय सांस्कृतिक नृत्य सादर
केले. त्यानंतर विद्यार्थी, शिक्षक,
पालक आणि ग्रामस्थांनी विठ्ठल-
रुक्मिणीचे दर्शन घेत आषाढी वारीचा
आनंद लुटला.
शाळेच्या मुख्याध्यापिका
संगीता बैकर यांनी उपस्थितांना
आषाढी एकादशीच्या शुभेच्छा
देत विठ्ठल नामाचा गजर केला.
बालदिंडीचे नियोजन वृषाली गुरव,
राजेंद्र अंबिके, रुपाली लेंडवे, रवेता
जाधव यांनी केले.

सुतारवाडीचे विद्यार्थी वारकऱ्यांच्या वेशभूषेत

। सुतारवाडी । प्रतिनिधी ।

आषाढी एकादशीनिमित्त डॉ.
जी. आर राजे श्री प्राथमरी इंग्लिश
मीडियम स्कूल सुतारवाडीचे
विद्यार्थी वारकऱ्यांच्या पारंपारिक
वेश, भूषेत ढोबळेवाडी येथील
विठ्ठल रखुमाई मंदिरात टाळ
मृदंगाच्या गजरात पोहोचून
भक्ती भावाने आरती केली.
याप्रसंगी लहान मुलींनी नऊवारी
साडी आणि मुलांनी पारंपारिक
पद्धतीने डोक्यावर टोपी धोतर

परिधान केले होते. यावेळी संपूर्ण
परिसरामध्ये भक्तीमय वातावरण
निर्माण झाले होते. चिमुकल्यांच्या
चेहऱ्यावरील आनंद द्विगुणित
झाला होता. कविता भालेराव,
शितल सानप, हरिचंद्र महाडिक,
सानिका मोरे आदी दिंडीमध्ये
सहभागी झाले होते. याप्रसंगी
स्कूलचे संस्थापक डॉ. रमेश राजे
तसेच सर्व विश्वस्त, सर्व स्कूल
कमिटी मॅम्बर आणि पालकांनी
चिमुकल्यांचे विशेष कौतुक केले.

● आषाढी एकादशीनिमित्त अलिबाग जवळील वसोली येथील विठ्ठल रखुमाई मंदिरात दर्शन घेण्यासाठी भाविकांच्या रांगा लागल्या होत्या. तसेच रुळे गावातून वसोली विठ्ठल मंदिरापर्यंत दिंडी काढण्यात आली होती. (छायाचित्र - समीर मालोरे)

तळ्यात रंगला वारकरी दिंडीचा सोहळा

। तळा । प्रतिनिधी ।

आषाढी एकादशीचे औचित्य
साधून तळा शहरातील मराठी शाळेत
वारकरी दिंडी सोहळा भक्तिमय
वातावरणात उत्साहात संपन्न झाला.
विठ्ठलाच्या नामगजरासह ज्ञानोबा-
तुकोबाच्या जयघोषाने संपूर्ण शाळा

परिसर दमदमून गेला होता. या विशेष
कार्यक्रमात विद्यार्थ्यांनी पांडुरंगाच्या
भक्ती गीतांवर सादरीकरण,
गोल गिंगण, फुगड्या आणि
वारकरी परंपेशी निगडित विविध
सांस्कृतिक उपक्रमांमध्ये उत्स्फूर्त
सहभाग घेतला. अनेक विद्यार्थ्यांनी

विठ्ठल-रखुमाई तसेच वारकरी
संप्रदायाच्या पारंपरिक वेशभूषेत
सहभागी झाले होते. स याप्रसंगी
सुप्रिया जामकर, मित्तल वावेकर,
शिक्षक राजू थिटेकर, गोकुळ निकम,
यांसह पालक व विद्यार्थी मोठ्या
संख्येने उपस्थित होते.

रातवड विद्यालयात दिंडी, हरिपाठ

। माणगाव । प्रतिनिधी ।

छत्रपती शिक्षण मंडळ,
कल्याण संवलित माध्यमिक
विद्यामंदिर रातवड विद्यालयात
आषाढी एकादशी अत्यंत उत्साहपूर्ण
आणि भक्तिमय वातावरणात साजरी
करण्यात आली. भारतीय संस्कृती,
संत परंपरा आणि वारकरी संप्रदायाचे
संस्कार विद्यार्थ्यांमध्ये रुजावेत, या
उद्देशाने विद्यालयात विविध धार्मिक
व सांस्कृतिक उपक्रमांचे आयोजन
करण्यात आले होते.कार्यक्रमाची
सुरुवात विठ्ठल-रखुमाईच्या
प्रतिमेचे पूजन करून झाली. संतोष
कदम, शालेय छात्रसंसद, शिक्षक
व शिक्षकेतर कर्मचारी यांच्या
हस्ते पूजन संपन्न झाले. त्यानंतर
विद्यालयातून पारंपरिक दिंडी
काढण्यात आली. टाळ, मृदंग
आणि विठ्ठल नामाच्या अखंड
गजरात विद्यार्थी, शिक्षक आणि
शिक्षकेतर कर्मचारी सहभागी
झाले होते.

साखर शाळेत दिंडीचे आयोजन

। अलिबाग । प्रतिनिधी ।

अलिबाग तालुक्यातील
रायागड जिल्हा परिषद शाळा
साखर येथे वारकरी दिंडीचे
आयोजन करण्यात आले होते. या
दिंडी सोहळ्यात मोठ्या भक्तिमय
वातावरणात सर्व विद्यार्थी, शिक्षक,
पालक, शाळा व्यवस्थापन
समिती सदस्यांनी सहभाग घेतला
होता. जेणेकरून विद्यार्थ्यांमध्ये
अध्यात्मिक वातावरण निर्मिती
होण्यास मदत होईल. विद्यार्थ्यांनी
विठ्ठल रुक्मिणी आणि
वारकऱ्यांच्या वेशभूषा साकारल्या.
सदर कार्यक्रमाला साक्षी
ग्रामपंचायत सरपंच रश्मी पाटील,
रविंद्र पाटील, हरिश्रंद्ध बांमजी,
दिलीप फाळके, जयराम आंबेकरकर,

तेजस तांडेल, रेश्मा भुक्वार,
सदस्य देवदत्त मुंडे, हेरेश्वर गोतकर,
अंकिता भुक्वार, रेश्मा तांडेल,
अश्विनी गण, भावना जगू, जयेंद्र
बुराडे, सुनिता गोतकर, मनिषा
तांडेल, नुतन तांडेल, अस्मिता
भुक्वार, मंदा गण, अमिता
सारांग, राजश्री गण, उमा तांडेल,
अमोली साटविलकर, कोमल गण,
आरती सारांग, निकिता सारांग,
मनिषा गुरव अंगणवाडी सेविका
रिमा गुरव, स्मिता वर्तक, संजना
नर्बेकर, मुख्याध्यापक राजेंद्र
पाटील, उपशिक्षक स्मिता चिखले
आदी उपस्थित होते. सदर
कार्यक्रमासाठी हेरेश्वर बांमजी,
सरपंच रश्मी पाटील यांच्यातर्फे
अत्योपहार देण्यात आला होता.

मजगांवमध्ये दमदमला विठ्ठल नामाचा गजर

। कोल्हर्ड । प्रतिनिधी ।

मुसंड तालुक्यातील
मजगांवमध्ये आषाढी एकादशीमित्त
बापदेवपाडा प्रासादिक भजन
मंडळातर्फे आगरी समाज विठ्ठल
मंदिर, बाजारपेठेतील गणपती मंदिर
व कुंभार वाड्यातील संत गोरोबा
काका मंदिरात विठ्ठल नामाचा गजर
दमदमला होता.

मजगांवमध्ये आगरी समाज, बापदेवपाडा प्रासादिक भजन मंडळातर्फे विविध कार्यक्रम

आयोजित करण्यात आले होते.
कोळी समाज खारदोडकुले येथील
आगरी समाज विठ्ठल मंदिरामध्ये,
बाजारपेठेतील गणपती मंदिरात
आणि कुंभार वाड्यातील संत
गोरोबा काका मंदिरात विविध
कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात
आले होते. यावेळी तालुक्यातील
तमाम भाविक रसिक जनांनी लाभ
घेतला आहे.

साजगावच्या धाकटी पंढरीत विठ्ठल नामाचा गजर

। खोपोली । प्रतिनिधी ।

खालापूर तालुक्यातील साजगाव येथील
महाराष्ट्रभर प्रसिद्ध असलेल्या धाकटी पंढरी येथे
आषाढी एकादशीनिमित्त पहाटेपासून भक्तिमय
वातावरणात विविध धार्मिक कार्यक्रम पार पडले.
राजिप सदस्या रेश्मा राजेश पाटील यांच्या हस्ते
पहाटेची महापूजा संपन्न झाली.
पंढरपूर येथे प्रत्यक्ष दर्शनासाठी जाणे अनेक
भाविकांना शक्य होत नसल्याने ते साजगाव येथील
धाकटी पंढरीत येऊन विठ्ठलाचे दर्शन घेत.
त्यामुळे या मंदिराला भाविकांमध्ये विशेष श्रद्धास्थान

प्राप्त झाले आहे.

आषाढी एकदशीनिमित्त कायदा व सुव्यवस्था
अबाधित राहावी यासाठी खोपोली पोलीस
प्रशासनाकडून चोख बंदोबस्त ठेवण्यात आला
होता. भाविकांच्या सोयीसाठी मोफत अत्योपहार
सेवा, वैद्यकीय सुविधेसाठी डॉक्टरांची व्यवस्था
तसेच हार-फुले, प्रसाद आदींची दुकाने उपलब्ध
करण्यात आली होती. राज्यातील विविध भागांतून
आलेल्या दिंड्या व पालख्या मंदिरात दाखल होताच
ज्ञानोबा-तुकाराम आणि विठ्ठल... विठ्ठल...च्या
जयघोषाने परिसर भक्तिरसात न्हाऊन निघाला होता.